

PUBLIKACIJE

Karl Kramař, Die Ankunft der Germanen, Litauer und Slaven aus der Urheimat am Altaj. — Budweis 1916.

To je knjiga, koja već prema naslovu tretira jedno novo pitanje, naime zajedničku domovinu Germana, Slovena i Litvina u srednjoj Aziji, na Altaju, i koja a priori budi skepsu kod naučenjaka. Novotarije na naučnom polju, koje nisu porasle vremenom, evolucijom, već revolucionarno, retko mogu da osvoje u prvi mah i ako su bez prekora u metodičkom i sistematičkom pogledu. No kad se pokažu pogreške u tom smislu, tad je naučenjak izgubio kredit, makar imao i dobrih ideja i pobuda za naučni napredak. Tako i profesor K. Kramař deli sudbinu Šembere, D. Trstenjaka, Boĝuslavskog, Ketrzinskog M. Topolovška, M. Zunkovića i svih drugih, pa i ako on stvarno i nema sa ovima ništa zajedničko, te sam ima sjajnu intuiciju, koja će dati pobudu mirnijim i staloznijim misliocima na polju paleoetnologije i paleolingvistike.

K. Kramař si je stvorio nova etnološka termina kao n. pr. »Indokavkaska rasa«, »indoeuropski prelazni jezici« i t. d. »Indokavkaska rasa« obuhvatala je i južne Kavkase, Sudance, Abantu, koji su mogli govoriti zajednički prajezik. Grupa »indoeuropskih prelaznih jezika« sačinjavaju Kelti, Arbanasi i Jermeni, koji imaju neke zajedničke gramatičke osobine sa Abhazo-Čerkesima i afrikanskim tipovima Dinka i Bari. Pradomovina »indokavkavske rase« treba da je bila iznad Severnog ruba Iranse visoravni i odavle su se mogle iseliti pojedine grupe u raznim provincima, kao n. pr. Bantu-abhaška na krajni jug i iberska na krajni zapad. To su bili prvi iseljenici, za kojim su sledili Lezĝo-Aramejci, Dinka sa Bari u sliv Nila, prednjeazijski Aramejci, europski Kelti, Staroitalci, Ahejci, Tračani, Skiti, Sarmati i na kraju Indoeuroljani. Nekim indoeuropskim jezicima treba tražiti koren u kavkaštini.

Sastavni delovi »indokavkaške rase«

I. Bantuabhaško rodbina (sa prefiksovanim pronominalnim subjektom).

1. Abantu
2. Sumero-gruzinska grupa
3. Sudanci
4. Iberci
5. Abhazi
6. Čerkesi

II. Lezĝo-armejska rodbina (sa bezobličnim glagolom).

1. Dinka i Bari
2. Aramejci
3. Čečenci
4. Lezĝinci.

III. Indoevropske rodbine (sa sufigiranim pronominalnim subjektom)

1. Indoevropska prelazna plemena
2. Čisti Indoevropci.

Čujmo, kako objašnjava pisac centralno-azijatsko poreklo Germana: Jer su se Saksonci pojavili tek za vreme Ptolomeja t. j. u II. stoleću posl. Kr., jer su gališki Anatrofrakti identični sa Francima, jer su Goti bivali u pontskoj stepi, jer su Franci prema vlastitoj tradiciji trebali jednom boraviti na Azovskom moru, jer narodne legende Gota spominju Masagete. Prvi trag Slovena u oblasti Balkaškog jezera vidi K. Kramař u tome, što je bilo tamo prisutno i lezĝinsko-avarsko pleme Karatâ (Caratae), koje tek Ptolemej prvi navodi, dok nas međutim praslovensko ime rjeke Buhtarme, pritoke Irtiša, vodi k Altaju, pradomovini Slovena.

Germani su trebali sedeti na severnoj obali Balkaških jezera i njihova poslednja straža bili su Goti, koji su mnogo patili od hunskih napadaja, naročito počevši od god. 119. pr. Krist., kad su uzmakli na zapad pod udarcima Huna. Gotima je bilo suđeno da su ostali 5 stoljeća u dodiru sa Hunima, Francima i Saksoncima pak je uspelo uteći skloniti se izvan domašaja divljih osvajača. U ovoj seobi naroda, koju su zatalasali Huni u pustinji Gobi, bacila se germanska predstraža Saksonaca i Franaka na svoje zapadne susjede Roksolane, koji su tada nomadizirali negde na Turgaju, a ovi opet na svoje suplemenike Alane i Jazige. Tako predoše Jazigi i Roksolani sa delom Alana reku Don oko 150.-130. pr. Kr. (K. Müllen-

hoff) imajući neprestano iza leđa Germane. Saksonci se spominju na ušću Labe, kao što piše K. Kramář, tek oko godine 160. posle Krista.

Kramaržove teorije o poreklu i pradomovini Germana i Slovena trebale bi iz osnove promeniti danas vladajuću teoriju o Indoevropljanima, o njihovoj pradomovini, o odnosima Slovena i Germana kao indoevropljanskoj porodici i međusobno. On po našem mišljenju nije uspeo da dokaže svoju tezu. Ipak se knjiga može čitati sa zanimanjem i čak naučenjak može da ima od toga koristi, jer ima u delu sporadično sitnijih stvari, koje se mogu primiti, ili će bar kod istraživača probuditi nove ideje. S druge strane opet priznajemo, da današnji merodavni nazori o postanku različitih germanjskih i slovenskih naroda ne mogu zadovoljiti čoveka, koji kritički posmatra prve pisane izvore o njima. *Dr. N. Lupanić.*

Branko Granić, Die Subscriptionen in den datierten griechischen Handschriften des 9. und 10. Jahrhunderts. II. Darstellender Teil. Sr. Karlovci 1922.

Profesor vizantinske istorije na univerzitetu u Skoplju, dr. Branko Granić, odvažio se u ovo za naučnu knjigu teško doba, da izda jedan dio svojih paleografskih studija, i to o potpisima i potpisivanju u datiranim grčkim rukopisima. Profesor Granić još je kao član znamenite Krumbacherove škole zasnovao veliko djelo o potpisivanjima u datiranim grčkim rukopisima od godine 800.—1500. Ova rasprava, kao dio goleme studije, štampana je tek prošle godine u Sremskim Karlovcima, iako već g. 1913. najavljuje uvaženi V. Gardthausen, (u II. izdanju svoje grčke paleografije, str. 424), ovo Granićevo djelo, kao davno očekivanu i neobično potrebnu naučnu knjigu.

Paleograf treba u sredovječnom rukopisu promatrati jednakom pažnjom djelo autora i djelo pisara, no često je posao pisara za paleografa od najveće važnosti i koristi. Posao pisara nosi u sebi sasvim zasebnu dušu, različnu od one autora. Potpisi i potpisivanja u rukopisima jesu važan element rukopisa, pa je i taj element počela paleografija već odavna samostalno promatrati, te je studij tih potpisivanja dao izvrsnih rezultata nesamo paleografiji, nego i kulturnoj istoriji. Ovakav potpis često je za paleografa dublji značenja i interesa, nego sve moguće svetačke legende, koje je pisar godinama prepisivao. O potpisima u rukopisima latinskim i orijentalnim poznati su radovi Hahna, Reifferscheida, Wattenbacha i Flügela, dok su nas o potpisima u grčkim rukopisima imali zadovoljavati re-

zultati Montfaucona i Gardthausena, pa je zato razumljiva i opravdana težnja i znatiželja Gardthausena za radom profesora Granića.

I doista, već ovaj dio Granićevoga rada pokazuje, da je prema dosadašnjemu u tim istraživanjima učinjen napredak.

Ova Granićeva studija je ishodna tačka dugoga razvitka toga važnog rukopisnog elementa, koji postaje važnim kronološkim kriterijem za pojedine faze, u kojima je supskripcija sačuvala bitne karakteristike. Granić daje u pogledu položaja i vrste pisma supskripcije, njezinoga sastava (deklarativnoga i formalnoga), sadržaja, a napose zbog kronoloških momenata dragocene i nove rezultate, koji dojakošnje u mnogom nadopunjuju. Jednako su važni rezultati u pogledu pojedinih ličnosti, svjetovnih i duhovnih, pomoću kojih baš na temelju supskripcija, može vizantijska istorija, da korigira i nadopuni neka nesigurna istorijska fakta.

Prof. Granić sada je ovom paleografskom monografijom dao jednako i grčkoj paleografiji, kao što i vizantijskoj istoriji rezultate, od kojih obe nauke mogu crpsti koristi.

Strogi metodički sistem, kojim Granić obrađuje svoju tezu odaje i naučnu akribiju i solidnost, a to Granića dakako uzdiže u red najozbiljnijih naučnjaka. Šteta, da je, (sigurno zbog skupoće štampe) izostala u popisu datiranih rukopisa, na temelju kojih raspravlja, literatura, a i bilješke o vrstama pisma. A jednako i u popisu pisara, o kojima je našao vijesti u spomenutim rukopisima, te bi bio zanimljiviji i vredniji, da je snabdjeven najpotrebnijim komentarom, što ne bi bilo na odmet kulturnoj istoriji. Svakako na koncu djela, neka se ne propusti posvetiti i tome barem najnužnija ilustracija, koja će i vremenu i licima biti pozadina, iz koje će se plastički isticati lica, što su tako aktivno sudjelovala u stvaranju toga, danas važnoga, paleografskoga elementa.

Zbiti slog i stil Granićeve studije sadrži u sebi građu za studiju mnogo širega opsega, pa je poželjno, da bude autor elastičniji i širi barem u prikazivanju daljnih rezultata, koji se jedan za drugim nižu. Biće to, bez dvojbe, od koristi za one, koji iza nas dolaze, a i za one, koji teže da budu opširnije upućeni.

Granićeva studija reprezentira velike kvalitete, pa ona služi na čast nesamo našoj skromnoj paleografskoj literaturi, nego i općoj nauci. Na području grčke paleografije ona je kod nas prva svijetla zraka. Dr. Granić predstavio se kao naučnjak sigurno i dostojno. *Dr. Viktor Novak.*

Dr. Božo Cvjetković, Dubrovačka diplomacija. I. Dio. Dubrovnik. Nakladna knjižara Jadran. 1923.

G. dr. Cvjetković, veoma marljivi radnik na istoriji dubrovačke republike, odštampao je pod gornjim naslovom svoje studije o dubrovačkoj diplomaciji, od kojih je jedna ugledala svjetlo u ovom časopisu (Dubrovnik i Svete Lige, »Narodna Starina« sv. 2. p. 125 i d.). Autor raspravlja o ugovoru Dubrovčana s Mlečanima g. 1205., o Dubrovniku i Svetim Ligama 1538. i 1570. i o Dubrovniku i Leopoldu I. Svoje je studije autor popratio uvodom i karakteristikom dubrovačke diplomacije.

U uvodu autor odbija mišljenje, da je Dubrovnik vodio puzavu, servilnu politiku, da je birao i najniža sredstva za očuvanje vlasti povlačeći se dvolično kroz svjetske događaje. Podrugljiv naziv »sette bandiere« nije opravdan. Ovakovo shvaćanje temelji se po autorovom mišljenju na posve krivoj shvaćanju sve evolucije istorije onih vremena, u kojima je Dubrovnik živio samostalnim životom. Dubrovačka republika nije mogla da vodi druge politike, nego što ju je vodio sav onodobni svijet, a ta politika bijaše makijavelistička. Jedino tako je Dubrovnik mogao da održi slobodu, vjeru i civilizaciju kroz čitav niz stoljeća, a na pragu varvarstva i smrti. Borba o opstanak nosioca slobode dubrovačke republike bila je gigantska. U toj borbi, u kojoj je dubrovačka vlada predstavljala Davida, a njezini protivnici nepoľode i pogibli Golijata, ko će razabran, veli autor, prekoriti dubrovačka vijeća, što su birala najzgodnije oružje za sigurnu samoobranu.

U najkonzekventnijem udaranju jedne realne politike i najpronavicijem suđenju spoljašnjih događaja u čitavom tečaju svoga političkoga života imao je Dubrovnik premece samo u Vizantiji, Mlecima i Vatikanu. Dubrovačka diplomacija idaše dosljedno za jednim ciljem: slobodnog samoodržanja. Za tim je ciljem Dubrovnik koncentrisao svu svoju snagu uma i desnice. Za tim se ciljem podvrgavahu u Dubrovniku lični interesi apsolutno općim interesima i to je jedna od najznačajnijih strana dubrovačke spoljašne politike. Uz sebezalost znade Dubrovnik zgodno da složi i altruizam, slabo poznat u ovim varvarskim danima. Dakako da je to samo supstitut dubrovačkog zdravog državnog egoizma, jer u takvim slučajevima ipak Dubrovnik gleda, da li je dotična stvar korisna za republiku ili može li joj smesti redoviti tijek. Dubrovnik se ne zanosi za nebuloznim idealima, koji bi ga mogli da omraze pred njihovim zaštitnim gospodarima i što bi bio morao da plati svojom slobodom, svojim bogat-

stvom ili svojim položajem u svjetskoj politici.

Raspravljajući autor u trima studijama iz različitim perioda dubrovačke istorije o dubrovačkoj diplomaciji, pokazuje odlično poznavanje savremenih evropskih događaja, on se poslužio svim štampanim vrelima i brojnou literaturom. Valja mi primijetiti, da se dosta neugodno dojmilje kod čitanja njegovih studija uporno traženje neobičnih prispodoba i riječi. Neka mi g. autor ne zamjeri ovaj prigovor. Mislim, da bi prirodniji i jednostavniji način izražavanja dao njegovim studijama mnogo simpatičniju formu, a možda i više čitalaca.

Dr. Milan Prelog.

Драгиша Лапчевић, Шумарска политика. „Мисао“. Београд. књига VII, св. 8, 1921.

Članak sadrži više sređenih privredno-istorijskih i pravnih izvornih podataka o šumskoj politici i stanju šuma u Srbiji od Dušanovog doba pa do kraja XIX. st. Naročito su zanimljivi podaci iz doba kneza Miloša.

A. J.

Marko Kostrenčić: I. Hrvatska pravna povijest. (II. izdanje). II. Zakonik cara Stefana Dušana. Zagreb 1923.

Na našim su univerzitetima priručni udžbenici vrlo rijetke knjige, a dobri udžbenici još su rjeđe knjige. Među ove posljednje treba ubrojiti i štampana predavanja profesora Marka Kostrenčića, držana na juridičkom fakultetu zagrebačkoga univerziteta. Nakon ujedinjenja proširio je profesor Kostrenčić opseg svojim predavanjima iz pravne istorije, pa se to manifestira i u dodatku k drugome izdanju Hrvatske pravne istorije sa predavanjem o najvažnijemu spomeniku pravnoga života kod Srba, o zakoniku cara Stefana Dušana. Prof. Kostrenčić voleći brigu o svojim slušačima, dao im je već 1919. u ruke jezgru svojih predavanja, koja im imaju biti vodičem u njihovom studiju pravne istorije. U obnovljenom i proširenom izdanju Kostrenčić sljedí svoju naučnu savjest, i ponovno daje slušačima vademecum najbitnijih, najelementarnijih pitanja o svome predmetu, koji on sa toliko ljubavi i erudicijom na univerzitetu predaje. Istina je, ta su štampana predavanja samo na pomoć čistom naučnom radu na univerzitetu, pa se u njima ne će naći onaj i onako raspoređen naučni aparat, kako se on tu metodički iznosi i raspravlja u samim predavanjima, a naročito u seminaru. To sve ne umanjuje nimalo vrijednost toj tako potrebnoj knjizi. Pomoćne istorijske discipline dobijaju ovom knjigom dobar prilog, koji će svojom temeljitom i nau-

čno provjerenom sadržinom, prikazanom u izvjesnom istorijskom metodu, imati svoj jaki refleks u tumačenju socijalnih i pravnih momenata hrvatske istorije. Time stiže ova knjiga svoju zasebnu vrijednost, koja ima da privuče nesamo pažnju pravnika studenta, nego i slušača istorije na filozofijskom fakultetu. Ova je knjiga zapravo prvi dio na veliko zasnovane pravne hrvatske istorije i dosiže do početka novoga vijeka. Tim predavanjima je dodan odličan uvod, koji ima da dade jake naučne metodičke pobude svakome sluštelju, prikazujući mu u markantnim potezima sva ona pomagala, s kojima mora student, i naučnjak, operirati, ako hoće, da dođe do objektivnih i do pozitivnih vrednota u svome naučnome poslu. Autor govoreći o društvu, društvenim pojavama, državi, pravu i pravnim normama, o definiciji prava (na temelju pragmatičkom), i države, daje odmah dosljedno tome svoje principijelno stajalište svoga promatranja, da će državu upoznavati po pravu, a pravo po državi. U poglavlju o načinima prikazivanja pravne istorije zaustavio se pisac naravno kod sviju najbitnijih metodičkih pomoćnih disciplina, bez kojih se sama nauka ni zamisliti ne da, (filologija, diplomatika, paleografija, sfragistika, heraldika, numizmatika, genealogija, kronologija, geografija), da bi bilo jasnije i uvjerljivije napred izneseno poglavlje o heuristici, kao što i o kritici skupljenoga materijala, na kojem se konačno i gradi pravna istorija. Konačno se u uvodu govori o jurističkoj i sociološkoj kao što i o komparativnoj metodi, pa o razvoju pravne istorije kao znanosti, zaustavivši se na principima i teoremima Gustava Hugoa, zastupnika genetičkoga smjera, s kojim se, svom dušom, veže i sam autor, a pogledima obrađivanja hrvatske pravne istorije. Samu hrvatsku pravnu istoriju, dijeli u dva dijela. U ovoj se knjizi nalazi samo prvi dio, (do početka novoga vijeka, (tj. za Dalmaciju do početka XV. st., a za ostale krajeve do početka XVI. st.). Ovaj prvi dio razdijeljen je u dva perijoda. Prvo je doba nezavisnost hrvatske države (tj. do 1102.), a druga od toga fatalnoga vremena, pa sve do početka XV. odnosno XVI. stoljeća. U prvom se perijodu detaljno raspravlja o izvorima domaćima i stranim, (kronikama, analizama, historijama), a onda o zakonima i listinama, javnopravnim i privatnopravnima, a jednako i o papinskima, koje su bile upućene našim vladarima. U drugom se perijodu govori o piscima, zakonima, ispravama i statutima. Obilje pogleda i rezultata iz pravne istorije skupljeno je ovdje pod prizmom gledanja M. Kostrenčića, i može se kazati, da je doista čitav ovaj materijal, sreden i kritički ocijenjen sigurna osnova za buduću genetičku pravnu istoriju

Hrvata, za koju je autor najpozvaniji, da je i do kraja izvede. Napose to iziskuje današnje doba, kad se pred nama razvijaju sile, koje biološkom snagom stvaraju nove elemente pravne istorije, koja nastaje. Tad će i ovo doba u neku ruku imati svoj logički predživot, barem za jedan dio našega naroda, u pogledu socijalnoga i državnoga razvoja kao zdravi pozitivni tumač mnogih kulturnih i političkih promjena. Tada će takvo djelo biti i potpuno akademskim naučnim aparatom. Učini li Kostrenčić to, ispunio je svoj životni poziv sasvim.

Predavanje o zakoniku Stefana Dušana daje dobar pregled svih dosadašnjih ispitivanja toga najvidnijega dokaza pravne svijesti, i pravnoga života u XIV. stoljeću Srbije, u vrijeme njezine političke kulminacije. To »najlepše kulturno delo srednjega veka srpskog«, kako napisao je tom zakonu slavni Stojan Novaković, vrijedno je, da bude poznato nesamo onima, koji se zanimaju naukom, nego i našoj široj publici, koja hoće, da upozna veličinu kulturnih i političkih vrednota prošlih vremena našega sredovječnoga naroda. Sve to vrijedi napokon i za čitavu knjigu M. Kostrenčića.

V. N.

Карађорђе. Живот и дело. (Зборник «Народно Дело». Београд, 1923.).

U dobro redigiranom zborniku »Narodno delo«, (redaktor P. M. Petrović), izašla je za g. 1923. odlična istorijska monografija, kojoj je predmetom život i rad Karađorđa. Iako je ta knjiga namijenjena širokom čitačkom krugu i nema akademjskih, naučnih pretenzija s novim rezultatima, ona je uza sve to dragocjen prilog savremene istorijografije, koja vodi računa o potrebama širokih slojeva naroda, što čeznu za upoznavanjem znamenitih ličnosti iz istorijskih epoha, važnih i presudnih i za epohu Ujedinjenja.

Tu su monografiju izradili u tri razna poglavlja, sa tri razne tačke gledišta, naši najvažniji istorici nacionalne istorije, Corović, Stanojević i Šišić.

VI. Corović prikazao je u poglavlju »Život i ličnost Karađorđa Petrovića« na osobito sugestivan način jedan golemi i bez sumnje najpresudniji fragment novovjeke srpske istorije. Ta epoha začela je u sebi sve one klice, koje su kasnije kroz stoljeća donijele narodu najveće plodove, označena je uglavnom ustankom Karađorđa, najsilnijim svojim ekspresivom u svim dimenzijama, na koji su vijekovi čekali. Karađorđe Petrović sa svim svojim podvizima i silnim pregalaštvom i junačkim istupom začinje tu epohu kao beskrajno pozitivnu istorijsku vrednotu, koja osvaja u

općoj nacionalnoj istoriji svoje najčasnije mjesto. Karadžorđe sa svojom eksplozivnom individualnošću, očitovanom u herojskim vojničkim djelima, zauzima toliko maha u razvoju događaja, koji svi redom postaju istorijskima, da je u stanju pokrenuti mase za velike nacionalne ciljeve. Čorović je prikazao Karadžorđu u čitavom sklopu događaja od rane mladosti do pobune protiv dahija preko sviju uspjeha i pobjeda, pa do svih onih silnih tragičnih momenata, kad odlazi u izgnanstvo, i kad se opet vraća u domovinu, da ispuni zadnju žrtvu s katastrofalnim svršetkom. Svi ti događaji, koji su prohujali kroz i pored Karadžorđa, njegovom neoslobođenom, pa onda stopu po stopu oslobođenom otadžbinom, jesu snažna pozadina, koja je potrebna, da što življe i uvjerljivije ističi plastički izdjelan lik Karadžorđa. To je jedan pravi naturalistički portret bez i jednog truna patriotske tendencije za uljepšavanjem. Ovaj način prikazivanja, i u ovakvoj popularnoj knjizi, odaje osobitu istančanost istorijskoga smisla Vl. Čorovića, iz kojega izbija sva iskrenost i uvjerljiva istina. Čorović se naime nikako ne žaca da jasnim i svakome pristupnim riječima iznese i sve sjene, i sve poroke, koji po koji puta zasjenjuju taj inače svjetli i legendarni lik, koji i narodna poezija preuzima i cum licentia poetica ga idealizirala. Sve, sve to iznosi bez bojazni, da će se nanijeti šteta prikazivanom licu, ili da će uzbuniti zaljubljenoga patrijotu u istorijske veličine. Ovo je kazano baš zato, da se podvuče i na ovom mjestu, kako srpski istorik sa svom smijonošću pristupa prikazivanju odabranog predmeta iz nacionalne istorije stojeći daleko svakom romantizmu i sentimentalizmu, koji bi odveo k poljepšanju, ili namjernom prešućivanju. Sve, što je istinito, a važno je za razumijevanje svega čovjeka, iznosi se bez obzira na to, da će lik izaći oporije i manje lijepo, nego što ga je fantazija pokoljenja islikala. To je uopće značajka moderne srpske istorijografije, koja, moram otvoreno reći, stoji u tome pred hrvatskom, koja naprotiv često vodi i suviše računa s osjetljivim i romantičkim raspoloženim čitaocem i patrijotom.

St. Stanojević napisao je poglavlje »Karadžorđev ustanak i neoslobođeno Srpstvo«. Autor daje u kratkom, no koncizno koncipiranom pregledu uvid u držanje Srba, koji su se nalazili izvan teritorije, na kojoj se odigravao Karadžorđev ustanak. Svojim poznatim, elastičnim stilom predodžuje interesantne podatke o znatnoj aktivnosti i saradnji Srba iz Austrije, koji su odmah bili obavješteni i upoznati sa značajem Karadžorđevih djela, i na ovaj način, koliko se moglo, pomagali nastojanja Karadžorđeva. Ovo je poglavlje osobito zanimljivo, i po-

željno bi bilo, da se Stanojević, u čitavom djelu, javi s tim predmetom jer će bez sumnje daljna ispitivanja donijeti rezultate, koji će uvećati značenje neoslobođenja srpstva za vrijeme Karadžorđeve. Mislim, tu u prvom redu na ruske arhive.

F. Šišić, u poglavlju »Karadžorđe, Južni Slaveni i Napoleonova Ilirija« nadopunjuje sa svoja stanovišta prikazivanje Stanojevićeva poglavlja, (kao što se uopće lijepo nadopunjuju sva trojica zajedno), a onda iznosi neobično važan fakat za ličnost Karadžorđa i na njegovo svjesno gledanje na poziv svoj i Srba ustanika u pitanju oslobođenja i ujedinjenja sve neoslobođene braće. To je napose pitanje političkih onih odnosa između Karadžorđa i Napoleona u vrijeme, kad je Karadžorđe nudio Napoleonu pokroviteljstvo nad oslobođenim krajevima Srbije. Taj sam fakat izdiže Karadžorđa baš u red onih narodnih političara, koji su shvatili svoju političku koncepciju na veoma širokoj osnovi ideologije ujedinjenja. Funkcija Napoleonove Ilirije Karadžorđu je otvorila pogled u daleku budućnost, koja je tek izvila ono, što su politike, jače i od Karadžorđa, a i samoga Napoleona, pred jedno stoljeće osujetile. Ovaj fakat je za Šišića argumenat, kojim karakteriše političku pronicavost Karadžorđa, i njegove političke sposobnosti. No pored toga fakta, pa i nekih drugih čisto političkih (diplomatskih) pothvata Karadžorđa, detalji Čorovićeve prikazivanja, uvjeravaju da je Karadžorđe u svojoj cjelini doista predstavljao »uglavnom vojničke vrline«.

Tekst ove zanimljive knjige, ilustriran je brojnim slikama, koje oživljuju sadržaj. Vrijedno bi bilo, da drugo izdanje ove knjige, bude obogaćeno i sa četvrtim poglavljem, o kulturnim prilikama Srbije u vrijeme Karadžorđa. Knjiga zavređuje, da bude štampana i latinicom, jer će naći čitača i s ove strane Drine, koji malo znaju o dobu, o kojem je govor u toj vrijednoj knjizi.

V. N.

Димитрије Николајевић. Урош Несторовић и његово постављање за врховног школског надзорника. (1810). »Просветни Гласник«. Београд 1923., стр. 9—17.

Mali po obimu, ali po sadržini veoma jezgrovit članak pok. Nikolajevića († 1914.) o kome uredništvo saopštava kratke literarne i biografske podatke, osnovan je na građi bečkog policijskog arhiva (fasc. 190 N. 201 ex 1810.).

Nestorović visoki činovnik i policijski poverenik pri kraju XVIII. i početkom XIX. stoleća uspeo je, da se naturi za vrhovnog školskog nadzornika (Ober-Schulinspektor) srpskih i rumunskih škola u Ugarskoj

g. 1810. Njegovo imenovanje moralo je da posluži kao znak naročite milosti »presvetle habsburške kuće« prema Srbima i Rumunima baš u to vreme, kada je Napoleon bio stvorio Ilirsku kraljevinu. Ono je primljeno sa najvećim oduševljenjem od strane Srba. Ali za Bečku vladu možda je još važnija bila uloga Nestorovića, kao tajnog poverenika. Kao takav Nestorović se pokazao potpuno odani dinastičar i bečki sluga. Pored nadzora nad Srbima i Rumunima, on je vodio kontrolu i nad Mađarima, dok neki Kovač, notorni Srbofob, beše tajnik poverenika za nadziranje Srba.

A. J.

Андра Гавриловић. О Димитрију Давидовићу. »Просветни Гласник«, Београд 1923., стр. 165—172.

Autor je iznio zanimljive podatke o školovanju Dim. Davidovića; njegovim »Srpskim Novinama«, o štampariji o odlasku u Srbiju g. 1821. i o odnosima prema Kopitaru i Vuku. Sve na osnovi građe Bečke Cenzurne Arhive (izveštaji i pisma Kopitarova).

A. J.

Слободан Јовановић. Друга влада Милоша и Михаила (1858 до 1868), Београд 1923.

Svojom raspravom »Ustavobranitelji i njihova vlada« (1838.-1858.) pokazao je Slobodan Jovanović, da mu je stalo do historijskog pretresa i formuliranja ustavne prošlosti u Srbiji. On govori samo o onim događajima i o onim ljudima, koji su mogli biti od uticaja na ustavni razvoj Srbije. Sve ovo vrijedi i za njegovu drugu knjigu »Druga vlada Miloša i Mihaila (1858.-1868.)«, koja je nastavak Ustavobranitelja. Dok prva obuhvaća vrijeme od donošenja turskog ustava do pada Aleksandra Karađorđevića, ide druga od povratka Miloševog i pogibije Mihailove. Pisac se uvijek zaustavlja na svim onim ustanovama, koje su karakteristične za pojedine režime i dobro opaža, da svako vrijeme ima svoje naročite zadatke, kojima njegova vlada mora da namjeni najveći dio svoje snage. Radova na polju ustavne istorije nema mnogo pa se pisac ima da u glavnome posluži neobrađenom istorijskom građom, arhivskim podacima, novinama i brošurama.

Sv. Andrejska je skupština 11. decembra 1858. zbacila s prijestolja kneza Aleksandra Karađorđevića i vratila Miloša Obrenovića. Politički se život okupljaše oko dvije grupe, oko savjetske stranke, konservativaca i skupštinske, liberalaca. Dok je Garašanin želio da prevrat od g. 1858. svede na čisto dinastijsku promjenu, htjeli su liberali uz promjenu dinastije i promjenu u osnovnim načelima državne uprave. Kako je po Miloševu shvatanju ustav od g. 1838. prestao

da važi, čim je skupština pozvala njega na traga na prijestolje, tako je on u prvim danima svoje nove vlade mogao da radi po glavito sa liberalima, ali na skupštinskim izborima g. 1859. dolazi do raskida između Miloša i liberalne inteligencije. U svojoj politici ima Miloš u glavnome dva cilja: on hoće da na jednoj strani utvrdi svoju vladalačku vlast, a na drugoj, da zadovolji seljačku masu naroda. S ovim ciljevima pred očima legao je i u grob 26. septembra 1860.

Glavna Mihailova misao bila je rat s Turcima; tome konačnome cilju trebalo je podrediti sve ostalo. Trebalo je prekinuti partijske razmirice, ujediniti sve Srbe u jednom patriotskom poletu, prikupiti svu vlast u rukama vladaoca. Mihailo je radio na utvrđivanju zakonitosti i podizanju materijalnog blagostanja. Mihailov režim je potpuno birokratski režim i postepeno postaje uvijek više nepopularan; despotičkog mu obilježja nije nikada nestalo. Garašanin i Hristić bili su ljudi starog kova, ali staro je doba postepeno prolazilo. Posljednih godina Mihailove vlade jedan dio javnoga mnijenje počinje se obrtati i protiv njegove spoljašnje politike, i ako je ona bila skroz nacionalistička i premda je Mihailo g. 1862. postigao mnogo lijepih uspjeha.

Svojim raspravama »Ustavobranitelji i »Druga vlada« rasvijetlio je Slobodan Jovanović mnoge strane srbijanskog javnog života. Lijepo bi bilo, kada bi se napisalo više ovakvih studija i iz drugih područja života našeg naroda i kad bi se iz njih mogao razabrati čitav njegov rad na javnom polju.

J. Nagy.

Дим. Кириловић, Славено-српске школе у Срему у првој половини XIX. столећа. »Просветни Гласник«, Београд јуни 1923, стр. 159—166.

Ovo je odlomak iz mnogo opširnije studije autorove, a sadrži lepo uređenu većinom arhivalnu građu prikupljenu u Karlovačkoj Patriaršeskoj Biblioteci. Građa ova (izveštaji protopresviteriata Sremskih iz prve četvrtine 19. st.) daje dosta punu sliku u većini slučajeva žalosnog stanja srpskih škola i osnovne nastave u Sreму. Bilo je škola, koje su samo postojale po imenu zbog malog broja ili punog nedostatka đaka. Bilo je i učitelja odanih pijanstvu, gatanju, »tamburi«, ili poslovima »ekonomičeskim«. Plate su im bile malene, neuređene, prema u mnogim slučajevima nikakva. Ali ipak na prosveti se nešto radilo i mestimice dosta ozbiljno. Ova studija nadovezuje se i na onu građu koju je izdao dr. Nikola Radojčić u knjizi Autobiografija Petra Runjanina (1775. do 1839.) Sremski Karlovci 1914.

A. J.

Димитрије Кириловић, Др. Борђе Нагошевић у Србији (1867—1868.) I. «Просветни Гласник» 1925., стр. 1—9. II. idem. 83—90.

Veliki reformator srpskih škola u Vojvodini u vrijeme Austro Ugarske i odličan pedagoг Dr. Đorđe Natošević bio je na predlog Ministra Cukića pozvan da postane referent u Srbiji za školske poslove u Ministarstvu Prosvjete i Crkvenih Poslova (g. 1867.). U ovom položaju, služeći prema ugovoru Natošević je uspio proučiti stanje osnovnih škola u Beogradu i u zemlji i da podnese niz zanimljivih izvještaja, i predloži korenite reforme. Izradio je i jedan bukvar, koji je bio primljen za školsku upotrebu. Surovi sud Natoševića o školskim prilikama, o nekim uglednim prosvetnim ličnostima pa i o samom Ministarstvu izazvao je odlazak Natoševićev. Ministarstvo naime nije s njime obnovilo godišnji ugovor (12. augusta 1868.). G. Kirilović je ove podatke prikupio u Državnoj Arhivi u Beogradu i u zaostavštini Natoševićevoj. Dragocena je to građa za poznavanje njegova rada u Srbiji i stanja osnovne nastave, koja je tada bila dosta u nerazvijenom i žalosnom stanju.

A. J.

L. v. Ranke i Ristić g. 1878. U trećem izdanju poznate Rankeove Weltgeschichte (Bd. IV. Leipzig 1910.) štampani su njegovi »Tagebuchblätter«. Pod naslovom: Berliner Kongress s datumom od 28. juna 1878. zabilježio je Ranke posjet i razgovor s Ristićem. Držim, da ova stvar nije u nas poznata, pa je zato ovdje u glavnim crtama iznosim. Ranke najprije konstatira, da je proteklo baš pedeset godina, što je danomice slušao, kako se penje stubama u njegov stan u Beču nezaboravni prijatelj Vuk, da mu pripovijeda o srpskim stvarima.

Danas ga je posjetio muž snažnoga izgleda, crne brade, koji mu je pripovijedao, da je u nj god. 1851 slušao predavanja o historiji srednjega vijeka. Bijaše to srpski ministar Ristić i mi nijesmo, veli Ranke, razgovarali o starim predavanjima, nego o sadašnjici Srbije. Pokret, koji je proizašao iz Hercegovine ne bijaše djelo Rusije. Ristić je Rankeu tvrdio, da je ovaj pokret mahom nacionalnoga podrijetla. Mladi ljudi, koji su u Beču studirali, dadoše mu poticaja i to najprije u povodu prisustva cara Franje Josipa u susjedstvu (Posjeta Franje Josipa u Dalmaciji!) Oni su zatražili potporu kršćanskoga kneza protiv nasilja Turaka, a da baš nijesu željeli priključka Austriji. Srbiji nije bilo moguće, da ostane pasivna, jer je javno mnijenje neodoljivo gonilo na rat. Postajala je nada, da će se priključiti naročito Bugari i drugi na istoku. Ali nitko

se nije maknuo. Srbijanci sa plemenski srodnim Bošnjacima sami se staviše protiv Turaka. Nacionalni je pokret dolaženjem Rusa bio više iskvaren, nego poduprt. Rusi bijahu većinom pustolovi i Černaje v, u koga se Srbi pouzdavahu, jer je u Rusiji uživao veliki ugled, ne bijaše bolji od drugih. Možda dobar pukovnik, ali nesposoban, da bude vrhovni vojskovođa komplikovanog vojnog gibanja. Srbi nijesu imali dovoljno časnika, ali su ipak duго zadržavali tursku nadmoć, dok najposlije nijesu bili poraženi i morali ugovoriti mir. Tako se svršio prvi rat.

U drugom ratu nije se nikako računalo na rusku pomoć. Prije se svako junačko djelo pripisalo Rusima, a svaka pogrješka Srbima, a sad su Srbi odlučili da sami stvar vode. Mladi Knez (Milan!) pokazuje mnogo inteligencije, rekao je Ristić Ranke-u, pa i više nego Mihajlo, ali ne ulijeva jednakog povjerenja. Tek su mu 22 godine, pa zato još nema čistog karaktera. Ristić nije Rankeu (očito na njegovo pitanje) porekao, da Karadževići imadu još u Srbiji pristalica. Ranke svršava svoju zabilješku time, što veli, da je Ristić na nj izveo dojam mudrog, patrioitičnog i obrazovanog muža.

2. jula zabilježio je Ranke odluku kongresa o privremenoj okupaciji Bosne sa strane Austrije i nadovezao nekoja razmatranja na to. Veli, da je car Aleksandar II. ponudio austrijskom dvoru Bosnu prije više godina, ali ovaj nije htio da na to pristane. Sloveni bijahu zato, a Magjari protiv toga. Magjari ne će, da Slaveni budu još jači, a Slaveni bi htjeli, da budu tako jaki, da se ne trebaju bojati Magjara. Andrassy je duго kolebao, a čini se, da je o stvari odlučila vojnička partija na dvoru. Za cjelokupnu Austriju mora da nastanu, misli Ranke, razne poteškoće, budući da je Bosna sasvim opustjela i više će stajati, nego li što će donijeti koristi (Ranke se varao!). Pravoslavno pučanstvo je principijelno protiv Austrije. A koji će stav najposlije zauzeti muslimani? pita Ranke. Faktom okupacije dolazi Srbija u sasvim izmijenjeni položaj i to nerasamo zato, što su Srbi htjeli ovo područje za sebe, nego i zato, što je sada s tri strane od Austrije opkoljena. Neće li Austrija i Srbiju anektirati? U to se ne vjeruje, budući da bi slavenski element u Austriji onda bio odviše jak.

Dr. Milan Prelog.

»Crkva i život«. Crkveni časopis, koji izlazi počevši od jan. g. 1922. svaka dva meseca (knjiga ima obično dva broja) u Skoplju pod uredništvom g. prote Božidara Nikolića, predsjednika Skopljskoga Duhovnog Suda, sadrži pored Službenog dela i čisto crkvenih radova (u neslužbenom

delu) još i poneke monografije iz naše crkvene i kulturno-prosvetne prošlosti. Ima tu takođe i nešto etnografske građe (u malim člančićima i u pripovetkama g. T o m e S m i l j a n i ć a, profesora Skopske gimnazije, rodom iz Galičnika i g. M i l a n a N e d e l j k o v i ć a, učitelja u Skoplju).

*

Др. Рад. М. Грујић, »Средњовековно парохијско свештенство«. («Црква и Живот» год. I., br. 5 i 6, 7 i 8, 9 i 10, 11 i 12)

Опширна, документована studija iz правне, привредне i kulturne istorije srednjovekovne srpske crkve.

*

»Кореспонденција Др. Никодима Милаша, архимандрита, с Георгијем Николајевићем, протопрезвитером-архимандритом — («Црква и Живот») г. 1923. br. 9 i 10).

Tu je priopšteno 12 pisama G. N. i N. Милаша, која су писана између 2. II. г. 1882. i 14. IV. г. 1885.; једнако од 30. III. г. 1890. па једно писмо Nikolajeвића од 10. XI. 1884. Sva су писма важна за познавање просветних i kulturnih prilika у епархији Dabro-Bosanskoj у то доба.

*

Свешт. Н. Смирнов. »Значај Атоса у Историји Српске Цркве«, превео с руског свешт. Бран. Поповић. («Црква и Живот» br. 512, год. I.).

*

Јордан Поповић, Народни обичаји. Бурђев дан.

Кратко али јасно причање о томе како се Ђурђев дан у Скопљанској околини празнује. («Црква и Живот» г. I., br. 5 i 6.)

*

Др. Јов. Хаџи Васиљевић. »Поклонници Светоме Краљу«. («Црква и Живот») год. I., br. 11 i 12. — У кратком овом чланку прикупљен је низ изворних података о посетiocима Visokih Dečana током XVIII. i XIX. st.

*

Николај Окуњев, професор Универзитета. »Стари Српски Живопис и његови споменици у ближој околини Скопља«. («Црква и Живот» 1923., br. 1 i 2.)

У своме светосавском говору, држаном на Универзитету у Скопљу г. 1923. бивши професор историје Уметности скопљанског Филозофског Факултета, сада професор у Прагу г. Okunjev, изнео низ података о живописима i архитектонским споменицима наше прошлости, сачуваним у околини Скопља. Три године боравка у Јужној Србији, г. Okunjev, ученик чувених руских наученјака prof. Dr. Kondakova i Dr. Ajnalova искористио за prou-

čavaње njenih umetničkih bogatstava. Pošto pod stručnim vođenjem g. Okunjeva izvršeno slikanje, fotografiranje i merenje ovih spomenika, možemo reći, da za nauku, kulturu i narod barem su delomično spašeni ovi skupoceni spomenici, koji inače lagano, ali sigurno propadaju, bilo od neumitnog vremena, bilo od nemara, nehaja, a ponekad i od zle volje i gluposti ljudske.

У чланку од нарочите су важности општи погледи ауторови — наиме покушај, да се српска средњовековна уметност стави у везу са целокупном европском уметношћу i са појавима ранијег препорадја. Специјални део чланка због карактера његовог (академска беседа приликом свећаности) обрађен је доста кратко. Желити је да истраживања i остала драгоцене грађа г. Okunjeva што пре угледа светлост.

*

»Писма Митрополита дабро-босанског Саве Косановића« Борбу Николајевићу, конзисторијалном архимандриту, а потом митрополиту дабро-босанском.

Priopštio D. Ruvарас. Svega objavljeno je 19 pisama ovih uglednih pravoslavnih jerarha, koja prolivaju izvesnu svetlost na kulturnu i crkvenu istoriju Bosne pri kraju XIX. st., a pružaju ponešto zanimljive građe o zakulisnome radu Austro-Ugarske za vreme okupacije. («Црква и Живот», г. 1923, br. 2 i 4, 5 i 6).

*

Методије. Архимандрит. Манастир Св. Атанасија (М. Лешак, Лешачки), («Црква и Живот», год. 1924. br. 1 i 2.)

Чланак садржи низ историјских i археолошких података о овом манастиру, саграђеном од Kneza Lazara г. 1374-5. (8 km од Tetova).

*

Д. Руварац. Патријарх Самуило Машиневић као проповедник и говорник («Црква и Живот», г. 1923., br. 5 i 6, 7 i 8).

Pored kratke biografije i karakteristike ovog srpskog patrijarha iz sredine XIX. veka autor daje bibliografski spisak njegovih rukopisnih radova — propovedi, па donosi karakteristiku njegovog načina propovedanja i izvod iz njegovih političkih govora u Bečkom Reichsrathu г. 1861. Aleksije Jelačić.

*

Dr. Milan Barišić, Tajna diplomacija, kritički fragmenti. Zagreb 1923.

Pitanjima iz diplomatske historije posvetilo se kod nas u zapadnim krajevima do danas veoma malo pažnje. Čudno je, da se još niko nije našao, tko bi iz mnogih zbirki diplomatskih dokumenata, koje su ovih zadnjih, a i predašnjih godina, izašle štampom,

pokupio sve ono, što se nas tiče kao i oni problemi, koji za našu historiju novijeg vijeka imaju svoje osobito značenje. Barišić je svojim malim spisom »Tajna diplomacija« uzeo u razmatranje jedno internacionarno pitanje s ciljem da upozori na one momente djelovanja tajne diplomacije odnosno na one tajne ugovore između pojedinih država, koje su za nas bile od velikog čak i katastrofalnog značenja. Takova bijaše tajna konvencija između Austro-Ugarske i Srbije g. 1881., pa konvencija između Austro-Ugarske, Njemačke i Rusije iste godine te glasoviti londonski pakt. Kako je kod Barišića istaknuta prava bit tajnih ugovora, koji mogu da samo neosvjedočene naučenjake broje među svoje pristaše, onda se i ovi spomenuti ugovori pokazuju u svom pravom svjetlu. I ako ova mala studija jasno odaje svoj političko-pravni karakter, ona se može uzeti za bazu, da proširujući granice u različnim smjerovima, razjasne mnoge strane našeg novijeg života.

J. Nagy.

*

Viktor Lebzelter, Beiträge zur physischen Anthropologie der Balkanhalbinsel. I. Teil: Zur physischen Anthropologie der Südslaven. Vortrag gehalten in der Monatsversammlung der anthropol. Gesellschaft in Wien am 8. Februar 1922. (Sonderabdruck aus Band LIII. der Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien). Wien 1923.)

I ako antropološka nauka među južnim Slovenima nije dosad tako reći ni postojala, ipak smo bili srećni, da smo već pred četrdeset godina bili bolje i sistematičnije proučeni u rasnom pogledu nego drugi evropski narodi, pa čak bolje i nego sami Nijemci uzeti kao cjelina. Zaslужan je za to Dr. Augustin Weissbach († 1914.) bivši austro-ugarski general-lekar, koji je po vrsti proučio i opisao Srbohrvate jadranskoga primorja (1884.), Bosance i Hercegovce (1895.), Slovence, Srbohrvate Hrvatske i Slavonije. To veliko jedinstveno djelo Weissbacha je napisano prema metodama, koje su odgovarale tadašnjem stanju antropološke nauke. No djelo Viktora Lebzeltera znači napredak u svakom pogledu, jer on je stvorio metod za popis i mjerenje prema novijim iskustvima i najnovijim teorijama. Prvi dio toga djela posvećen je upravo objašnjenju novoga postupka kod izučavanja i podjele fizičkih osobina na različne tipove, dok drugi dio sadržava opis 196 odraslih Srba, zarobljenih vojnika i nasilno interniranih civilnih ljudi u doba života od 20-29 godina. Taj broj pak znači 0.02 posto sviju muškaraca istog doba života (oko 790.000 individua) kraljevine Srbije

Rad se djeli na: I. Uvod. II. Tehničke primjedbe (boja očiju, boja kože, dužina i širina glave, indeks dužine-širine, kapacitet lubanje, težina mozga, širina izesnih lukova iznad kondila donje vilice), III. metodičke primetbe (metode zastupljenosti »Erhebungs methoden«), kolektivistički i individualistički način antropološkog posmatranja, srednje vrednote i prosečni tip, biološki tipovi. IV. Kompleksni fenotip srpske vrste upoređen s drugim vrstama iz oblasti južnih Slovena (mjere na glavi i indeksi, mjere na licu i indeksi visine lica, morfološki indeks gornjeg lica, mjere i indeksi u oblasti nosa), V. Deskriptivni znaci (boja irisa, boja kože na glavi, boja kože na bradi, fiziognomski oblik lica, fiziognomski oblik nosa, oblik očnih kapaka), VI. Individualistična analiza srpske vrste.

Dužina glave: širina varijacije 201-163 mm., prosečna 182 mm. Širina glave: širina varijacije 168-140 mm., prosečna 154 mm. Kefalni indeks (Längenbreitenindex) iznosi kod širine varijacija 71.79-95.78, prosečno 84.6 mm., dok je međutim E. Pittard izračunao kod 60 Srba iz pirotskog okruga prosečni indeks 78.1. Visina glave iznad uha prosečno 127, dakle u glavnom visokog vrlo visokog tipa. Najmanja širina čela mjeri prosečno 109 mm. Transverzalni frontoparietalni indeks prosečno 70.7. Indeks širine izesnog luka i širina glave (Jochbogenbreitenindex) $(6) \times 100$ iznosi prosečno

(3)

91.13 i varijira između 82.78-101.36 pak je prema tome razmak izesnih kostiju (arcus zygomatice) za 10 posto manji od najveće širine na moždanskom oklopu.

Mere na licu i indeks i: širina izesnih lukova iznosi kod varijacije 120-150 mm prosečno 141 mm; širina iznad kondila prosečno 134 mm (varijacija 115-149 mm); fiziognomska visina lica meri prosečno 180 mm kod varijacije 162-196, a fiziognomski lični indeks se kreće između 69.3-89.1 kod prosečne vrednosti 78.52; morfološka visina gornjeg lica kreće se između 58-80 mm i iznosi prosečno 67 mm; indeks visine lica (visina donjeg lica $\times 100$: morf. visina gornjeg lica) varira od 55.07 do 112.96 i iznosi prosečno 80.5 te pokazuje najviši varijacijski koeficijent kod prosečne vrednosti. Odnos između gornje i donje visine lica znači porred različitih oblika nosa jedan od glavnih uzroka za velike razlike fizijonomija.

Što se tiče plave boje očiju kod Srba, Hrvata i Slovenaca, mogli bi našu grupu podeliti u severni i južni pojas. Severni pojas obuhvata slovenski deo Koruške i Štajerske Kranjsku, Goričku, Trst sa okolinom, Istru Hrvatsko primorje i užu Hrvatsku sa circa 1/3 plavookih; dalje spadaju ovamo severno dalmatinski otoci sa 24.69 posto i verovatno

kraljevina Srbija sa 21.5 posto. Južni pojas pak obuhvata dubrovačku oblast, južnodalmatinske otoke, sarajevski okrug i užičke brdane sa 22—24 posto plavookih.

Rad Viktora Lebzeltera o fizičkoj antropologiji Balkanskog poluostrva, mislimo, da je napredak u teoretskoj primjenjenoj nauci o ljudskim rasama, specijalno pak za poznavanje Srba na tlu predratne kraljevine.

Dr. Niko Županić.

*

Jovan Cvijić, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnove antropogeografije. Knjiga prva. Sa 49. karata i skica u tekstu i sa 7 karata i 54 fotografije izvan teksta. Preveo s francuskog Borivoje Drobňaković, profesor, Zagreb, 1922. Hrvatski štamparski zavod d. d. XIV.—399 str.

Balkansko poluostrvo je znanstveni dominium, na kojemu se Jovan Cvijić kreće suvereno. To je prvi i poglaviti teren, kojemu je on posvetio najveći dio svoja svestranoga i vrlo uspješnoga rada. Svi rezultati njegovih umnih napora u ispitivanju Balkanskoga Poluostrva bilo s fizične i političke geografije, antropogeografije te pogleda političke, kulturne, psihičke, socijološke, etnografske i t. d. prirode, uživaju svestrano priznanje u cijelomu kulturnom svijetu. Jovan Cvijić nije samo postavio zdrave temelje balkanologije, nego je u isto doba ovu podigao do dične veličine. Prema tome, naučno ispitivanje Balkanskoga Poluostrva vezano je za sva vremena s imenom Jovana Cvijića.

U naslovu navedenu djelu prethodile su u jakom broju raznovrsne studije i djela o Balkanskom Poluostrvu, koje je autor izkao od 1887.—1918. Prešavši one geomorfološke i tektonske prirode, treba ovdje osobito istaći: »Uputstva za proučavanje sela u Srbiji i ostalim srpskim zemljama«; »Antropogeografski problem Balkanskog Poluostrva«; »Uputstva za ispitivanje naselja i psihičkih osobina«; »Metanastazička kretanja, njihovi uzroci i posljedice«. »Naselja Srpskih Zemalja«, koje izdaje također Jovan Cvijić, služila su mu uz već nanizana djela i studije, za njegovo uspješno djelo »La Péninsule Balkanique. Géographie Humaine«. Paris 1918. Prva polovica ovog djela, znatno prerađena i dopunjena, djelo je, o kojemu je ovdje riječ. Kasnije će izaći drugi dio, koji govori o psihičkim i socijalnim tipovima južnih Slovena.

Gore navedeno djelo Jovana Cvijića prava je sinteza svih njegovih prije nanizanih radnja o Balkanskom Poluostrvu. Ono ide među najbolje publikacije u našem jeziku o geografiji; to je ures prvorazredne vrijednosti najprije piscu samoga djela, a onda

marnom prevodiocu te Hrvatskom štamparskom zavodu u Zagrebu, koje je djelo dostojno opremilo. Iznesenim djelom Jovana Cvijića, antropogeografija staje, u našoj jezičnoj sredini na posve solidne temelje; njome se osvjetljuje Balkansko Poluostrvo u markantnim crtama. Mi sami, a da ne govorim o inostranom svijetu, upoznajemo kroz ovo djelo srce i dušu Balkanskoga Poluostrva, na kojemu su sve moguće povijesti imale najizrazitije struje. Djelo Jovana Cvijića kamenom je temeljem jedne zdrave, nove epohe u razvoju geografije na našem jeziku. Specijalno ovo vrijedi za antropogeografiju, koju je Cvijić originalnim posmatranjima Balkanskoga Poluostrva, dubokom i svestranom erudicijom dostojno uveo u naš kulturni panteon.

U uvodu u svoje djelo donosi pisac različna imena, koja je imalo Balkansko Poluostrvo. Ova su imena dolazila od različitih civilizacija, koje su se na Balkanu razvijale, ili od imena velikih država, koje su se na Balkanu formirale. Ta su imena: Jelinško i Grčko Poluostrvo; Vizantijsko Poluostrvo. Rimsko, Ilirsko Poluostrvo, Evropsko otomansko Carstvo, Evropska Turska, Carstvo Velikog Turčina. Tek kad se u početku XIX. st. pojavila težnja, da se političke i historijske cjeline zamijene prirodnim i geografskim cjelinama, i ako iz poigrješnog shvatanja o tobožnjem Centralnom Bilu Poluostrva, proizašlo je sadanje ime Balkanskog Poluostrva (predlog geografa A. Zeune, 1808. god.).

Cvijić opaža sasvim ispravno, da je dosadašnje ograničenje Balkanskog Poluostrva Dunavom, Savom, Kupom i dalje u pravoj liniji preko dinarskih vijenaca do Rijeke na Jadranu dosta vještačko, jer se ne podudara ni sa reljefom, pošto prelazi poprečne dinarske vijence. K tome ne odgovara ni etnografskim faktima, jer presijeca masu srpsko-hrvatskog naroda, a ni političkoj granici. Prirodno bi bilo, da se sjeverna granica Balkanskog Poluostrva produži uzvodno od ušća Kupe, dolinom Save i Ljubljanskim bazenom do veze sisteme dinarskih planina s Alpama. Na zapadu bila bi njegova granica Soča, koju i Silvije Pellico označuje etnografskom međom Italijanaca i Jugoslavena. Poluostrvo Istra prešlo bi tako u sastavnu cjelinu Balkanskog Poluostrva, kamo i spada u svakom pogledu.

Iznoseći glavne geografske osobine Balkanskog Poluostrva autor govori najprije o evrazijskim osobinama i starim civilizacijama, pa o osobinama spajanja i prožimanja te o karakterima izolovanja i odvajanja. U vidu iznesenih geografskih osobina ističe pisac, kako je Balkansko Poluostrvo na sjeveru široka kopnena masa, vezana za evropski kontinent i to na zapadu dinarskim siste-

mom, koji se priljubljuje uz južne Alpe, a na istoku karpatsko-balkanskim lukom. Put juga se Balkansko Poluostrvo sužava, pa se u Egejskom moru razbija u mnogobrojna ostrva, poredana sa zapada na istok prema Maloj Aziji. Ova su ostrva samo ostaci nestalog mosta, koji je vezivao Balkansko Poluostrvo s Malom Azijom. Jedan dio bivše veze sačuvan je u blizini Bospora i Dardanela. Sve ovo i tumači, da je Balkansko Poluostrvo i geografski i geološki posrednik između Evrope i Azije. Prema tome je Balkansko Poluostrvo i bilo određeno, da primi stare kulture Azije i Afrike. Baš u geografskom okviru egejskih ostrva i obala i po primorju Bospora i Dardanela izradile su se prve evropske civilizacije visokoga reda; iz prednje Azije i Egipta primila je egejska oblast umjetnost i industriju kao i njihove ideje, a u materijalnom pogledu silno se je koristila tečevinama rečenih kontinenata. Na podlozi egejske i mikenske kulture razvila se u egejskoj oblasti Poluostrva sjajna jelinska civilizacija, koja je zračila kroz sve evropske zemlje i gotovo kroz sva vremena. Naprotiv civilizatorska uloga Dardanela i Bospora kao i sjeverne obale Egejskoga mora počinje u srednjem vijeku. U tom pogledu igraju osobitu ulogu Carigrad i Solun.

U geografskim osobinama spajanja i prožimanja ističe pisac otvorenu sjevernu stranu Balkanskog Poluostrva kao i lake komunikacije zapadnog dijela Poluostrva s Italijom i Sredozemnim morem. Ističe razvedenost Poluostrva na Egejskom moru i iznosi komunikacije Morava—Marica i Morava—Vardar, pa važnost ovih putova za Beograd te samu veliku važnost ove geografske točke. Naravno da pisac iznosi i ostale značajne komunikacije Poluostrva kao što su Carski drum, Via Egnatia i dr. Sve je ovo povoljno djelovalo na spajanje i prožimanje različitih dijelova Balkana u bilo kojem pogledu. Naprotiv iznesenome, planinski masivi i doline vrlo strmih strana, duboke uvijek zatvorene karsne depresije i t. d. djelovale su izolovanjem i odvajanjem u svakom pogledu. Ti su masivi kao ogromna ostrva, oko kojih su se razlivali i razbijali veliki historijski talasi i struje civilizacija; ti su kao tiha i usamljena utočišta za sklapanje stanovništva, koje je bježalo pred metežima sukcesivnih najezda. Ovdje su se očuvale i razvile u najizrazitijem obliku starobalkansko stočarstvo, stočarska kretanja i neki stari zanati, najčistije vrste patrijarhalnog života i plemenskog uređenja. Prema tragovima starih naroda, koji su se održali u planinskim masivima, možemo pratiti različne faze etničkih asimilacija, koje su se ranije zbile na Poluostrvu. Ovdje su se ukorijenila i stalno održala najotpornija legla

autonomnog i nezavisnog života slobodnih planinaca. Odatle su, gotovo stalno, polazile struje migracija, koje su plavile oblasti s geografskim osobinama spajanja i prožimanja. Autor specijalno ističe dinarski masiv u svim osobinama, koji je cio, sve do kranjske granice naseljen Srbo-Hrvatima, pa je etnički najčistiji kraj na Poluostrvu. Baš se u ovom masivu izvršilo pravo etničko i socijalno pomlađivanje. Tu je dinarska patrijarhalnost usavršena i razvijena. Jednako iznosi autor karakteristiku rodopske i balkanske sisteme. Pisac iznosi o planinskom masivu Pinda, da se i danas najveći broj Aromuna na Poluostrvu nalazi u pindskim vijencima, pa kako se Jugosloveni centralnih i sjevernih dijelova Pinda razlikuju od svih drugih Jugoslovena na Poluostrvu nekoliko arhaičnim crtama, običajima i osobinama. Ali, najviše su uticale geografske koordinate izolovanja i odvajanja pindske prečage na Arbanase. Pindski masiv odvajao ih je i izolovao od longitudinalnih putova na istoku, a time i od kulturnih uticaja iz Vizantije i Soluna. Osim toga jadransko-arbanaško primorje, većim je dijelom močvarno. Ako izuzmemo Vloru (Valonu), skoro je ovo primorje bez dobrih pristaništa. Prirodno je, da ovakovo primorje nije privlačilo kulturne struje sa suprotnih obala. Pisac izvrsno ističe, da je to jedan od glavnih uzroka, što su se Arbanasi etnički sačuvali i ostali, od starina pa do danas, gotovo u istom primitivnom stanju.

Vrlo je interesantna četvrta glava za klimatologa, prirodopisca i t. d. U daljim glavama iznosi pisac interesantnu karakteristiku egejske oblasti. K tome konfrontira ovu i kontinentski blok, pa iznosi razlike, koje postoje među njima. Za nas Jugoslovene od specijalne je vrijednosti sve ono, što je izneseno o kontinentskom bloku. Tu, uz geografski pogled dalekovidne i dalekosežne vrijednosti, lijepo se upliće i historijski momenat državno-kulturnih i drugih vidika. Osobito je snažan prikaz našeg jadranskog primorja, koji je prirodom određen, da vrši razmjenu proizvoda između zapadne Evrope i rečenog kontinentskog bloka kao da i pomaže širenju zapadne civilizacije. Ovo je ono primorje, kojemu naša država kao i cijelome Jadranu mora posvetiti svu pažnju i stvoriti putem škole i svrsishodnih predavanja u svemu našem narodu, kako rekoše Italijani, »jadransku svijest«. Ova će svijest kulminirati u istini, da je istočna obala jadranskoga mora, sve od Soče do rijeke Škumbini, naše primorje i da će tuđinac ovim zagospodariti potpuno tek onda, kad ne bude više Srba, Hrvata i Slovenaca. Ova svijest mora da uvijek lebdi i nad neoslobođenim krajevima našeg troimenog naroda. Tu, baš na našim obala-

ma, tu na Jadranu, čekaju nas najveća iskušenja.

Dalje su interesantne glave o neposrednim uticajima geografske sredine na etnički moment i razvoj povijesti na Balkanskome Poluostrvu. Važno je istaknuti poređenje Dalmacije s Norveškom. Ponadasve je važna osma glava, koja govori o vezama između glavnih historijskih događaja i reljefa; iznosi opće posljedice, velike najezda, etničke promjene, formiranje srednjevjekovnih država, balkansko i istočno pitanje, pa stvaranje novih država. Kad pisac govori o kulturnim pojasi, onda iznosi rasprostiranje civilizacija na Poluostrvu, kaže o preinačenoj vizantijskoj ili staroj balkanskoj civilizaciji, tursko-istočnjačkim uticajima, o djelovanju zapadne i srednjeevropske civilizacije, o patrijarhalnom režimu i procesu kulturnog niveliranja. Rezultat je, da je karakteristika Balkanskog Poluostrva: nedostatak kontinuiteta u kulturnim uticajima i u kulturnom razvijanju.

Našu pažnju i osobit interes treba da pritegne deseta glava Cvijićeva djela, a govori o metanastazičkim kretanjima, kao i jedanaesta, koja govori o uzrocima istih. Ove su glave tim važnije, što daju realnu podlogu jugoslovenskom narodnom jedinstvu, pa je zgodnim ključem za riješenje mnogih priepornih pitanja sadašnjice u našoj državi. Kao rezultat tih ispitivanja metanastazičkih struja izlazi da je, počevši od kraja XIV. st. pa kroz tursko vrijeme do naših dana, ispremeštano skoro sve stanovništvo na prostoru od Veleške Klisure na Vardaru pa do Zagrebačke Gore. Tako naše narodno jedinstvo ne počiva samo na prvobitnom srodstvu naših plemena; ne počiva, osim toga, jedino na jednom srpsko-hrvatskom književnom jeziku i u nekoliko na zajedničkoj književnosti, kao što se obično misli. Zajedničkom književnom jeziku prethodila je duga perioda etničkog i etnobiološkog izjednačivanja i stapanja u tursko i mletačko doba. I zbog nje narodno jedinstvo ima dublje osnove, prave narodne osnove, i

naročito u metanastazičkoj oblasti je mnogo čvršće nego što se to čini po nekim današnjim pojavama.

Kad pisac govori o geografskom rasporedu balkanskih naroda, podjeli zemlje, stočarskim kretanjima, načinu života, gradskim i seoskim naseljima i tipovima kuća, govori jezikom dubokog poznavaoaca svih ovih vrlo zanimljivih pitanja, koja zaslužuju osobitu pažnju.

Posljednja glava u ovom djelu govori o društvenim i psihičkim promjenama na Balkanskome Poluostrvu. Specijalne su vrijednosti i kulturne pojave u jadranskom primorju. Naravno je, da je tu najinteresantnije što pisac kaže o Dubrovniku, toj najzanimljivijoj točki zemljine površine u cijeloj evolucijonoj povijesti čovječanstva. Možda se nigdje jasnije ne vidi, kaže pisac, kao na Dubrovniku, kako jedna mala ali snažna grupa, koja je sebi nametnula red, disciplinu, plan, i čvrsto se držala tradicija, može da stvori znatan centar i od geografskog položaja ne osobito povlaštenog.

Djelo Jovana Cvijića, koje u naslovu donosimo, ide u istu kategoriju sa djelima Gustava Le Bona. To su djela, koja znače reviziju svega znanja koje pertraktiraju. To su djela novih pozitivnih rezultata, snažnih emocija i jakog impulsa.

Cvijić se u svome djelu ne ograničuje na samo opisivanje objekata, koje iznosi. On ih i temeljito tumači, pa uzročno-logični moment igra u njegovoj knjizi veliku ulogu. Prema tome, njegovo djelo nije ograničeno na sadašnjicu slika, pojava i činjenica. Tu izlaganje zalazi duboko u ono, što je nekada bilo, u vezi je s onim o čemu se radi, pa se izvode zaključci u pravcu evolucije budućih vremena. Analitički i sintetički postupak ovdje je izveden do u tančine. Djelo Jovana Cvijića baš i tumači geografiju kao most između prirodno-znanstvene i historičko-umne spoznaje. Izlazi kao prirodna i kao umna nauka, a način proučavanja iste dovodi se na prirodne zakone i na umne dedukcije.

Dr. Božo Cvjetković,

DAROVI »NARODNOJ STARINI«

1. G. dr. G. Frank, Zagreb (Martićeva 10).	Din.	200.—	6. G. dr. Vladislav Pandurović, advokat, Brčko.	»	12.—
2. »Gradska štedionica« u Zagrebu.	»	250.—	7. G. dr. Mladen Simonović, advokat, Osijek.	»	19.—
3. Gdja dr. Emilija Lazić, liječnica, Lipik.	»	10.—	8. Poglavarstvo kr. glavnog i slob. grada Zagreba.	»	3000.—
4. G. Vicko Dračevac, advokat, Bos. Novi.	»	200.—	9. »Prva Hrvatska štedionica« u Zagrebu.	»	2000.—
5. G. dr. Tihomir R. Gjorčević, profesor univerziteta, Beograd.	»	100.—	10. »Slavenska Banka« u Zagrebu.	»	1000.—